Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

MOVIMENT UNDERGROUND

Montserrat Palau Vergés

Nota prèvia

Aquest article és la síntesi de la Tesi de Llicenciatura en Filologia Catalana presentada per qui això signa sota el títol «Moviment underground a Catalunya o Underground català? (Anàlisi de la producció literària underground catalana)». Aquesta tesina, dirigida pel Dr. Jaume Vidal Alcover, i actuant com a ponent Guillem-Jordi Graells, fou llegida el dia 7 d'octubre de 1981 davant del Tribunal format pels Doctors Gabriel Oliver, que n'era el President, Luis Díaz Larios i Jaume Vidal Alcover.

Aquesta síntesi, molt resumida, s'ha centrat, especialment, en els aspectes referents a les característiques globals del moviment underground americà, amb totes les seves filosofies i trets bàsics, i en la forma com aquest moviment arribà a Catalunya, més que en les realitzacions literàries, en concret. Hem cregut més convenient de donar a conèixer, ni que fos superficialment, els esquemas generals d'un moviment encara avui desconegut, o parcialment conegut, a casa nostra, que de fer un pur treball d'investigació bibliogràfica i de produccions literàries, centrat en noms, títols i dades.

Fer un article sobre un tema, com el que ens ocupa, sense fonts ni precedents, ens ha obligat a posar més èmfasi en la seva base estructural que en cada un dels diversos elements.

Introducció

«forats de pany, espectacles prohibits, autoindulgència infantil, psicologia del plaer disfressada com un sistema de valors estètics, obsessió de ritmes accelerats, tolerància universal, superli-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

bertinatge, exhibicionisme, confusió, voyeurisme, infantilisme, oportunisme, compulsió paranoica, eufòria, complexe d'infantilisme adult, art frustrat, llunàtics estètics, bogeries de joventut, buidesa calculada, exitació del voyeurisme, infantilisme patològic, impacte, diversió de la crítica paranoica, desordre i amateurisme, avorriment, repetició, narcisisme passiu, frenesí innocent, propaganda, somnis difuminats, curiositat crua, egoisme autoindulgent, exhibicionisme, jocs ficticis, inarticulació, suggestió, actitud envers la droga, mecànica suficient i no necessàriament molta expressió, estèril, poder psicodèlic, personalisme narcisista de l'autosuficiència de l'estudi del poeta-realitzador, l'inverterat personalisme, manca de talent efectiu, excitant i complexe, pots d'escombraries, ingenuïtat cega i indiferent, novetats psicodèlicament disfressades, accent morbós en la joventut, avorriment il·limitat, bogeria per la moda, explotació del mitjà mitjançant el missatge, declinació definitiva de les qualitats de la imaginació, torts, commoció, promoció, actitud més reaccionària que progressiva, error del cultisme, snobisme, desintegració, error dictat per la conveniència pràctica, informalitat, desordre, estètica sense estàndards conscients, presumció, mania de super-star, clixé a la moda i conservat en refrigeració, absoluta primacia de la informació personal, separació de tota credencial estètica, qualitat infantil, imaginació llunàtica, falta de disciplina imaginativa, promoció de la personalitat, ocupació antidiluviana, ebris amb una innovació tècnica, més compulsió que inspiració, més invenció que imaginació, pretensió, fenòmen, fora de la teorètica virtut de la crítica, qualsevol cosa que passi pel cap és bona, treballadors infatigables i casolans, fanatisme, forma d'autopropaganda, automàtica varietat de cosmètics, un moviment històric que acabarà amb la història, que no es pres seriosament la seva integritat històrica.»

Així, Jonas Mekas [1], en parlar de cinema, defineix, vol definir, amb tota aquesta munió de conceptes, aquest allau lèxic, el moviment underground. Aquests conceptes són, ara per ara, els més adequats per a donar-ne una visió àmplia, per a esbossar els trets generals i característics d'allò que s'ha donat en anomenar «moviment underground». Amb tot, no cal oblidar que les definicions estrictes i escaients són sempre dificultoses i dubtoses, més encara en tractar del tema que ens ocupa, ja «per se» prou obscur.

L'underground

No hi ha cap mena de dubte que, en els anys 60, una sèrie d'esdeveniments, que tenien els seus antecedents en la dècada anterior, amb la «beat generation» (a la qual ens referirem més

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

endavant), van comportar uns canvis socials i culturals, ben especialment, centrats, sobretot, en el món juvenil. Fins i tot, ja és tòpic assenyalar «revolució juvenil» com a sinònim de la dècada dels 60. Tots aquests esdeveniments varen confluir en un gran moviment que ha passat a la història amb el nom d'«urderground», aquell underground que Mekas ens avançava.

El terme underground es va difondre, als Estats Units d'Amèrica, cap allà els anys 60 esmentats. Més exactament, podríem donar com a data inicial la de 1963. Aleshores tenia una aplicació o camp semàntic ben limitat: es referia a un cert tipus de cinema amb una connotació de caràcter estrictament lingüístic (underground = subterrani, soterrani, irregular, clandestí) i un petit sentir de conspiració.

A partir del 1963, la paraula es va extendre, poc a poc, a un camp més ampli, i es va identificar finalment amb una part de la subcultura, undercultura diríem, juvenil dels EE.UU. i, per reflexe, a la d'altres països.

Underground s'ha traduït, sovint, per «contracultura», agafant un sentit erroni del terme. No es tractava de destruir la cultura oficial de l'establiment, sinó de construir un nou tipus de cultura, una cultura alternativa.

S'ha sovintejat, també, una altra confusió: underground = marginal. Podríem dir, fent un símil fàcil, que mentre la cultura marginal és l'obrer, el proletariat, la underground és l'èlite o l'aristocràcia, dins un camp de la cultura que sempre ha estat marginat. Si bé, encara que poguem caure en reiteracions, cal assenyalar que l'underground va sorgir d'aquests aspectes al marge, que en podem trobar, sempre paral·lelament, en tota la història de la cultura. Però, ben aviat, les seves característiques específiques i peculiars permeteren de definir-lo fora d'aquest ampli camp marginal. Aquesta distinció entre underground i marginal ha de tenir-se molt en compte a l'hora d'estudiar les influències undergrounds a casa nostra. Els trets, tant històrics com socials, de la Catalunya, dels Països Catalans, de postguerra ens impideixen d'establir amb tota claretat les fronteres entre ambdós corrents, difícils de per si, d'altra banda. Així, algunes mostres que arreu del món derivaren en undergrounds, a casa nostra no passaren de ser simples intents al marge de l'oficialitat, a cops només per raons polítiques. No ens avancem, però.

Parlant de derivacions, hem de deixar clar, també, que el famós maig del 68 francès, tot i que és una de les fites més impor-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

tants de la revolució juvenil a què ens referíem abans, i, al mateix temps, una de les que ha deixat més petjades en la literatura catalana contemporània, té unes característiques plenament pròpies que l'exclouen del moviment underground i, per tant, del que ens ocupa. Abans d'endinsar-nos en el nostre tema, les influències de l'underground a casa nostra, caldrà, potser, que donguem una breu i sintetitzada ullada a la història, les fonts i els elements d'aquest moviment, el qual sol ser conegut més per referències que no pas per textos o documents originaris.

Història de l'underground

Els antecedents de l'underground, i no és el primer cop que ho assenyalem, cal trobar-los en els anys 50 i la «Beat Generation». «Beat descriu un estat d'ànim que prescindeix de qualsevol super-estructura, sensible a les coses del món extern, però intolerant amb les banalitats. Ser beat significa submergir-se en l'abisme de la personalitat, veure les coses de la profunditat, ser existencialista en el sentit de Kierkegaard, més que en el de Jean-Paul Sartre...» [2]

La producció literària, i la societat que aquesta reflexava, en els anys 50, anys beat, era un crit d'angoixa i de joia. La primera expressió va tenir el caràcter de denúncia existencial, dolorosa, de crit. Tota la situació política, social i econòmica d'aquells anys, arreu del món, però sense oblidar que els EE.UU, en són el centre de fermentació, va provocar un refús a la cultura oficial, refús que ja es veu reflexat en les obres primerenques de Ginsberg o Kerouac.

Aquesta fermentació que s'iniciava a la dècada dels 50, i que ja marcava un cert canvi, cristal·litzà en moviment, l'underground, deu anys després, els mítics anys 60. L'underground entra dins les armes de la no-participació, de la revolució estètico-psicoliògico-piscodèlica, de l'alliberament individual fins arribar a l'abandonament de la societat, a la recerca de noves experiències internes i externes, a la no-violència, a l'irracionalisme-misticisme, a una voluntat desesperada, en definitiva, de construir un món propi.

La cultura underground esdevé l'última alternativa del jove americà desil·lusionat de la política. És l'època on neixen les opcions de l'underground: tradició vuitcentista, idealisme, oposició no-violenta, religiositat oriental...

En el camp cultural dels seixanta, l'underground va acomplir

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

la missió de remoure una situació que als EE.UU. estava vitrificada i era, a la vegada, improductiva. Va alterar el teatre, el cinema, la literatura; va redescobrir la música popular, el blues, el jazz, i sobre aquestes bases va crear amb la música pop (terme que prové, precisament, del mot popular) una nova forma musical de comunicació, va derribar qualsevol sectorialisme i qualsevol barrera que separés la pintura, el teatre i el cinema, bo i creant formes artístiques, en les que la cosa fonamental era la participació del públic, i treia, d'aquesta manera, l'individu de la condició passiva d'espectador (= no responsabilitat, no intervenció, no autoexpressió, no creació). Va fondre paraules i música, poesia i jazz.

Es va arribar a una concepció lúdica i gairebé romàntica de l'art. Tothom es convertí en poeta, en realitzador, en músic... En el camp cultural, l'underground dels 60 va intentar d'abolir l'especialització, l'escissió entre l'intel·lectual i el treballador, va intentar de fer de l'art una forma d'expressió quotidiana i col·lectiva. L'art va passar a ser un component indispensable en la vida de cada individu, en l'interior d'un sistema que exigia tot el contrari.

Però, aquesta mena de revolució, els undergrounds només la feien a nivell cultural, dins un sistema totalment oposat. El gran enemic de l'underground sempre ha estat l'establishment. Així va haver d'esdevenir-se el 1968 i els seus fets, quan la radicalització va afectar, fins i tot, als «fills de les flors», els hippies. Tota la lluita del 68 va servir per a remoure l'underground i apartar-lo de somnis fàcils, del seu alliberament interior, de l'experimentació sobirana, de la no-violència. I el va portar cap a una caòtica, però indispensable, politització.

Amb els anys 70, el terme underground perd, de fet, qualsevol significat estrictament cultural i passa a formar part d'un cos molt més ampli, en la formació del qual participen una gran varietat de direccions. L'underground assumeix noves formes i noves fronteres i deixa totalment obertes les canals que lliguen un grup amb un altre, una experiència amb l'anterior. La impressió que produeix és la d'un esforç gegantí que vol donar pas a una estratègia clara i vàlida, la qual permet de distingir, d'una forma més o menys nítida, els corrents o grups més importants:

1.- L'alliberament individual, entès més com la «divina acràcia» que com l'anarquisme polític, que fou la base del moviment hippie. La droga, i tot el món que l'envolta, serà un dels elements fonamentals d'aquest alliberament individual [3].

2.- El moviment comunitari, en el seu sentit ampli, i, en con-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

cret, en la creació de les primeres comunes, com a forma de vida a tots nivells (de treball, de producció artística, de nou tipus familiar; etc...).

3.- La política, amb noves tendències revolucionàries: els moviments joves, el feminisme, el moviment gai, les comunitats oprimides, el poder negre...

Filosofies de l'underground

Les fonts o filosofies en què es basa l'underground són nombroses, i potser hauríem d'assenyalar que gairebé cada autor/realitzador en té de pròpies. Dintre la tradició underground les següents fonts i/o filosofies: les bruixes europees, el trantisme a Bengala, els quàquers anglesos, el tachikama-ryu del Japó, el Tx'an xinès, els astrònom, alquimistes i gnòstics, els mites grecs, l'avant-garde francesa, Cocteau, el període simbòlic-surrealista, simbolisme freudià...

Hom pot veure, doncs, el camp tan ampli que l'underground abarca a l'hora de fer servir uns antecedents culturals (i no-culturals) en les seves produccions. I després dels que suara hem esmentat, hauríem de preguntar a cada autor quins són els seus temes i quina tradició marca les seves obres.

Creiem que tothom coincidiria en dos fonts essencials: el romanticisme i les filosofies orientals. Un romanticisme en totes les seves fases:

1.ª el culte a la imaginació (William Blake)
2.ª la rebelió cultural i personal (Byron)
3.ª la recerca d'una nova ètica personal amoral (Hesse)

Tot romanticisme ha lligat, d'una manera o altra, amb algun tipus d'exotisme o orientalisme, i així ho féu l'underground en reprendre le filosofies orientals, que jugaren un paper molt important en tota la història d'aquest moviment. Entre aquestes filosofies, i sense entrar en detalls, caldria esmentar el Zen, el ioga, el Taoïsme, els Sufis [4] i el Tranta.

Hem esmentat les filosofies orientals, i també el romanticisme, com antecedents o fonts de la cultura underground; potser això pot semblar estrany. D'una banda, hem de dir que gairebé tots els moviments que han volgut allunyar-se del racionalisme han anat a buscar fonts en el misteriós orient, com apuntàvem més amunt. També, ja ho hem vist, ho va fer l'underground. I ho va fer per snobisme, per trobar quelcom que fos totalment oposat

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

al sistema del moment, aquest racionalisme, l'establiment. I, de les filosofies orientals, l'underground en va treure la part que podia afectar més aquest sistema: el sexe, les meditacions, la gimnàstica del ioga...i, sobretot, ho va treure perquè totes aquestes filosofies comprenien l'energia: l'obtenien i la irradiaven. Les filosofies orientals no busquen la veritat, van a la recerca d'una experiència psicològica, un estat d'ànim, una fusió del concepte mental amb l'estat físic del cos que portarà a un estat psicosomàtic nou.

Per a l'underground, el racionalisme o la ment lògica és un instrument. Darrera l'instrument hi ha un altre nivell de la persona que decideix com usar-lo, i el pot usar amb d'altres filosofies «irracionals», que no acompleixen les regles del joc, ni les hipòtesis de la filosofia racional. Però que ofereixen altres hipòtesis que convencen totalment l'underground: energia, vitalitat, plaer, goig, serenitat; i tot això, almenys en la seva part més important, ho ofereixen mitjançant les experiències, una de les paraules màgiques del nostre moviment.

Producció underground

No podem, ni intentem, de fer un catàleg de la producció literària underground d'arreu del món, però sí que intentarem d'esbossar les línies dels gèneres considerats tradicionals.

L'obra underground en les seves primeres mostres, als anys 50 i començaments dels 60, quan es començava a definir com a moviment, volia ser un atac a la manera de pensar i viure tradicionals, i es va manifestar en el teatre, la premsa i el còmic [5].

Dins del *teatre* comencen els primers espectacles del Living Theatre, el redescobriment d'Antonin Artaud, la valoració de Genet; comencen, també, les primeres experiències sobre teatre i filosofia oriental. El teatre underground neix sense restriccions escèniques, formals ni literàries; i incorpora l'expressió gestual i corporal: un teatre més físic que verbal.

«Una funció de la *premsa* underground és la de contraposar-se a la informació manipulada que ofereix la premsa oficial. Una altra funció és la de remarcar notícies que tenen poc espai o són silenciades per la premsa oficial. De fet, la premsa underground ha d'oferir NOTÍCIES si vol assolir difusió, tenint en compte que la seva eficàcia depèn d'aquesta difusió.» [6]

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

Les característiques de la premsa underground, que es mantindran intactes al llarg de tot el moviment underground, eren la multiplicitat, la fantasia, genialitat gràfica, humorisme, caràcters agressius, compromís polític, atacs a l'establishment, esperit de denúncia, campanyes de solidaritat, suport a les minories racials, documentació fotogràfica de les brutalitats policials, notícies, fets, informacions que havien de ser molt valuoses, tant per al lector com per a la comunitat.

El *còmic* underground trenca amb tota la tradició del còmic americà. Recordem que el còmic va néixer a Nordamèrica i tenia una gran difusió i èxit de lectors. El còmic que sorgeix en aquesta època es basa en les coses quotidianes, i diem quotidianes en tot el sentit de la paraula, perquè fins i tot va arribar a ser groller, grotesc i vulgar. No tenia cap restricció i les seves grans característiques eren l'atac polític i la sexualitat en tots els seus aspectes.

La producció de tota aquesta primera època de l'underground estava fora de qualsevol qualificació oficial, però seguia essent comunicació: un contingut que l'artista comunicava al públic segons les modalitats de cada autor.

Fins cap allà l'any 1968 no es podrà parlar de poesia i prosa underground amb tots els ets i uts, les obres seran de caire individual, però mai se'n podran donar característiques globals. En els inicis dels anys 60, l'underground era un moviment que es negava a ser un moviment. A finals de la dècada l'underground surt a la superfície, en el sentit de producció literària. Es repudia l'experimentalisme literari, l'estaticisme decadent i el culturalisme que es té com a finalitat a ell mateix; a partir d'ara, es valorarà el fet real, el document, el text. I d'això sorgirà un underground caracteritzat com a moviment comunitari, que neix de l'individu, però que el considera como una part d'un tot que no té límits territorials (i, per tant, tampoc connotacions lingüístico-culturals procedents de la nació a la qual, estadísticament, pertany l'individu).

L'underground serà, a partir d'aquests moments, un moviment configurat com a tal.

Dins la *poesia* underground, que es configurarà amb el moviment, tenim, per un costat, allò que podríem anomenar «la vella guàrdia»: l'artista individual que crea, que fa la poesia diguem-ne lírica. I, per un altre costat, l'artista marcat pel canvi produït quan l'art va ser considerat revolucionari.

L'artista revolucionari havia de deixar de ser poeta, en el sen-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

tit tradicional, i dedicar-se a la lluita política: trobar un camí no intel·lectualista, però tampoc elitista, per a posar la seva poesia al servei d'una activitat política. La seva obra havia de ser un informe-document.

Com es pot suposar, aquesta poesia underground, i també l'altra, la «lírica», trenca amb la forma clàssica i deixa de banda la mètrica. Però, aquesta poesia revolucionària, deixant de banda la denúncia política, que tampoc representà cap innovació en la història de la literatura universal, no aporta res de nou al gènere poètic.

En canvi, l'altra poesia underground que esmentàvem és la que ha passat més les fronteres i els anys. Una poesia plena de filosofies orientals, metafísica i quotidiana alhora, curulla d'imatges. Una poesia que, malgrat la politització dels anys 70, va anar evolucionant i que, amb diversos canvis, és la que, en definitiva, ha marcat el gènere poètic underground arreu.

Aquesta poesia està concebuda com una experiècia comuna entre el poeta i el públic, una poesia-música narrada, parlada, experimentada pel públic, que es podria lligar, per poc que es volgués, amb la dels trobadors i joglars. D'aquí va néixer la combinació de poesia amb d'altres gèneres: la poesia és destinada a ser dita i escoltada i no pas impresa i llegida, com per exemple els jazz-poems o els llibres objectes.

Per a conèixer la poesia típica underground s'han de tenir presents les obres de Ginsberg, Ferlingheti, Trocchi, Esam, Fainlight, Richter, Vinkernoog, Horovitz, entre molts d'altres. Un dels casos més representatius de la fusió de la poesia amb d'altres gèneres és el primer pop i, essencialment, no cal dir-ho, les cançons de Bob Dylan.

Contràriament a allò que hom pensa, la *prosa* underground és un dels gèneres més poc cultivats pels autors d'aquest moviment. Una raó podria ser la mateixa base d'on parteix la prosa underground: indentificació entre experiència vital i creació literària. Això, una vegada esgotades totes les vivències fa una obra repetitiva. I és exactament el que li va passar a Kerouac, un dels novel·listes més consumits de l'underground. Perquè, si ho mirem bé, veurem que són pocs els temes a escriure: drogues, al·lucinacions, denúncies..., tot conservant el to de document propi que ho faci creïble.

Kerouac és ara el gran monstre, però es va esgotar ben aviat.

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

En canvi, un dels que ha continuat ha estat William Borroughs, el qual ha trobat tècniques de contramanipulació de l'aspecte que ofereixen els «mass media» del sistema. Borroughs supera el marc de la narrativa i acaba convertint-se en un compromís científic de les solucions a la dominació de l'individu, el rentat de cervell, i una lluita contra la conspiració mundial del sistema autoritari.

Pocs foren els autors i, malgrat això, s'han fet més famosos que els poetes. La definició de la literatura underground ens pot deixar veure les raons: Literatura (narrativa) Underground = experiència pròpia molt forta i psicodèlica elaborada de forma molt directa cap al lector i sense perdre elements de la literatura més coneguda o més clàssica.

És fàcil parlar de *teatre* underground potser pel gran impacte que va produir. Ja hem dit abans que el teatre underground arrancava de l'absència de barreres entre l'escenari i els espectadors, i un altre punt essencial va venir donat pel fet que el teatre adoptés un compromís immediat sobre la realitat, la qual cosa va fer que traspassés els seus límits i fos considerat, més tard, com a vàlid dins els circuïts comercials. Però aquest teatre, que partia de les formes rituals i populars, després d'uns anys de resplandor, arriba a finals dels 60 i durant tots els 70 a una crisi, marcada per l'esgotament polític, influenciat sobretot per aquesta integració en les formes oficials.

Ara bé, la crisi fou positiva en el sentit que va restablir, d'alguna manera, les fronteres originals, l'allunyament de les quals havia portat es va convertir en un teatre-grup nascut en una situació determinada, i a la vegada sortint d'ella, però dirigida cap a ella. El teatre com una funció cultural arrancada del lloc reaccionari i entregada a la realitat quotidiana i a una funció immediata sense pantalles ni barreres, reflex instantani dels esdeveniments i, també, una el·laboració instantània d'aquestes dades.

El teatre underground, ja per finalitzar amb aquest gènere, se sol dividir en quatre grups:

- El teatre d'investigació.
- El teatre de comunitat.
- El teatre de debat-informació.
- El teatre de guerrilla.

Aquest darrer, que va englobar finalment a tots, va enfortir la lluita entre actors i espectadors i en va sortir la provocació que

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

va portar, a la vegada, un enfrontament amb les forces del sistema.

L'artista underground

Dins el moviment underground el creador està sempre per sobre l'obra creada, és l'artista qui té la veritable importància. Per a l'underground tothom pot ser «artista» si acompleix una sèrie de condicions prèvies com són: tenir una estètica pròpia que arribi al públic, que creï una provocació, un repte, un desafiament, en el públic i que es consideri posseedor de la «veritat».

Jonas Mekas ens diu, així, que: «Els orígens i les virtuts de totes les veritats i totes les creacions estan en la personalitat d'aquells que les creen». I també: «L'artista té raó fins i tot quan està equivocat». Perquè «els artistes són els capellans d'avui». [7]

Com a síntesi, aquestes serien, doncs, les característiques, les bases i la filosofia del veritable artista underground:

- L'artista és la cosa més important, sempre té raó.
- L'estètica, sigui quina sigui, és la base de tota producció.
- La missió de l'obra, de l'art underground, és la provocació.
- Si la societat escoltés l'artista en lloc del polític mai no moriria.

Com a representació màxima del que és, encara avui, aquest artista underground ens remetem a Andy Warhol. Sense extendre'ns en la seva figura, només volem recordar les paraules de Lluís Racionero: «Andy Warhol és el fill natural de la Revolució de les Masses Pop. Si Ortega aixequés el cap i veiés a Joe d'Alessandro provant-se pantalons en una pel·lícula gai del super-star pop, diria amb cara de circumstàncies: «consumatum est» i esdivindria underground.» [8]

Què se n'ha fet d'aquelles flors?

Per tal d'acabar aquesta breu ullada del moviment underground universal, resseguim, de nou, unes paraules de Lluís (en aquells moments encara Luis) Racionero:

«Si alguna cosa ha quedat dels moments estelars de la humanitat, d'Atenes i del Renaixement, de Córdobo i Txan-gan, aquesta herència està avui, encara que sembli increïble, en l'underground, perquè en la societat capitalista o consumista només hi veiem tecnocràcia, eficàcia, competència, disciplina i homes-massa. (...) I l'enorme paradoxa d'aquest segle desquiciat que ens

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

toca viure on els «esparracats marginats, amb tot el seu passotisme i «rollo desalabazado», amb el seu aire absent i deixadesa indiferent, aquells «freaks» desconcertants, horror de burgesos benpensats i tecnòcrates disciplinats, són els únics possibles Pericles, Erasme, Plató i Leonardo; els únics que aprecien prou la llibertat i l'individu com per a recrear, en algun lloc algun any, un món humà». [9]

El moviment underground a Catalunya

L'underground americà va ser per als EE.UU. un moviment enutjós i difícil de comprendre per al poder establert. Però, va constituir-se en un moviment social i cultural, tot donant els seus fruits com a tal, a la vegada que establia una nova filosofia i obria nous camins per a un canvi, en molts sentits, d'una bona part del jovent americà.

Un moviment difícil i enutjós. Si en general ja és prou difícil per a qualsevol nou moviment d'introduir-se en d'altres cultures i realitats socials, ho havia de ser molt més per a un moviment pretesament revolucionari. Aviat, però, l'underground no va trobar cap mena de dificultat per a arribar a Anglaterra i França, a més, encara que d'una manera més diluïda, als països baixos i nòrdics. Els anglesos feren seves, bé aviat, amb mesura, és clar, les tesis underground, sobretot pel que fa a la música. I els francesos també van conèixer aquest moviment, per bé que no els va arribar mai d'una manera pura: aviat naixeria i s'esdevindria paral·lelament la revolució juvenil que culminaria amb el maig del 68.

Però, a l'estat espanyol, en plena dictadura franquista, aquest moviment s'havia d'amagar i desenvolupar-se, com qualsevol moviment cultural que no fos oficial, en plena clandestinitat. Alhora, la nostra nació, reprimida culturalment i sociològica per aquest franquisme, continuava la seva lluita per la recuperació de la llengua, el català, i la normalitat cultural. Repressió d'una cultura emmarcada en un camp ampli i global de repressió de la cultura. Així doncs, no seria difícil caure en l'afirmació de la nostra cultura era potser encara més underground (=subterrània) que l'americana.

Aquest estat de coses va marcar fermament la no-aparició com a moviment definit de l'underground a cosa nostra. Els autors d'aquí, es trobaven en uns moments de certa obertura franquista, de naixença i renaixença d'editorials, de publicacions en català. En uns moments en els que la lluita política i social començava a donar alguns tímids fruits, i què havia una ferma esperança de consecució d'uns resultats molt més importants.

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

Així, resulta força evident que era molt difícil que, aquí, es pogués acceptar un autor que es dediqués a fer còpies de pel·lícules americanes i textes generals en uns moments de lluita, de començament i implantació del realisme crítico-social de denúncia política, on cada autor havia de posar la seva producció en mans de la recuperació de la llengua y la cultura catalanes. No es tractava de renovar una història cultural (que era, en els anys immediatament anteriors, quasi bé inexistent), ni tampoc d'aportar innovacions ni influències de moviments renovadors. Es tractava de re-començar, encara que fos a anys vista, seguint els models d'abans de la guerra. A més, aquella càrrega de revolució social que caracteritzava l'underground en societats «democràtiques» restava anul·lada, aquí, on, fins i tot, certs moviments reaccionaris jugaven també de la carta de la revolució anti-franquista.

Aquesta situació va portar una sèrie d'escriptors, ja nascuts en plena post-guerra, a intentar de fer una producció underground, tardana, i que no fou acceptada totalment, ni per uns, els lluitadors d'aquí, ni pels altres, els undergrounds d'allà. Els mateixos escriptors van haver d'oblidar aquests intents undergrounds en comprometre's en una militància política o en entrar en els circuïts comercials de les editorials.

Era impossible, tornem-hi a insistir, que l'underground arribés aquí en el moment del seu naixement a Amèrica, els anys 60s. L'underground, o més ben dit, els tornaveus de l'underground es van començar a sentir aquí d'una manera més documentada cap al final d'aquesta dècada, poc abans del maig del 68, que, al seu torn, va marcar fortament els incipients undergrounds catalans de l'època.

Història del moviment underground a Catalunya

La Història oficial oblida molt sovint en les seves cròniques i estudis, pel que fa al període de la nostra postguerra, una part important del panorama socio-cultural. És cert que fenòmens més «importants» i oficials omplen les pàgines d'aquests últims anys, però, paral·lelament, tampoc cal oblidar l'altra cara de la història quotidiana, que en els anys 60s i 70s ha tingut, en la seva major part, com a protagonista, el món juvenil, i per tant, el món que interessa a l'underground. Ara, en època de revival, recordem cançons i fets, però encara desconeixem tot l'entorn social i cultural que els produia.

No podem extendre'ns en dades concretes, però si que caldria recordar fets importants: l'època «ye-yé» i rockera sorgida de

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

les bandes de barris «txaves», l'obertura de la universitat, la crisi al PSUC i la creació tot seguit de partits més esquerrans, els primers concerts de música «moderna» autoritzats, el decensís dels joves, la fugida freak, els primers hippies, l'arribada de la droga a casa nostra... I, en definitiva, el jove desencisat, universitari, treballador o vividor, que sense dades reals, comença a «passar de tot» i esdevé, amb total desconeixement, més o menys underground.

Tot aquest grup de gent: gitanos, txaves, hippies, pijos, universitaris, griffotes i altres gèneres van veure que les seves files creixien juntament amb les noves generacions; però, malgrat tot, aquest moviment social, el «rollo» com a nom genèric, no va poder conèixer tampoc els models americans que imitava de segona mà o, alguns cops, de tercera i quarta. Comercialment no es va poder importar ja que els capitalistes de l'espectacle i de la cultura desconfiaven. I es van haver de conformar en la còpia desdibuixada i nacionalitzada, en les notícies dels que tornaven o venien.

Un punt important que cal tenir en compte, fou la mort del dictador, aquell 20 de novembre de 1975. Significà un canvi per a tots els moviments de gent jove, a més dels que en aquells moments començaven a néixer. Mentre certa part de la joventut restà indiferent al canvi i continuaren engrossant les files dels drogotes-porretes-rockers-passotes [10], una part considerable, els desencisats dels 60 i 70, retornaren a la militància activa, de la qual ara en tornen a dubtar, i a abandonar, per la qual cosa, podríem assegurar, tot i havent aprofundit en la situació, que el món juvenil torna a trobar-se en el mateix estat d'expectació que tenia els anys 60, i que un cert moviment descoordinat sembla tornar a sorgir en aquest impasse socio-cultural del món dels joves. [11]

Durant els anys 60 i 70, els joves catalans van viure la seva revolució, que no admet comparança, gens ni mica, amb la gran revolució que havien portat a terme els joves americans i francesos, fossin quins fossin els resultats. Aquesta «revolució» catalana tenia les influències, que arribaven amb deu anys de retard, dels aspectes més remarcables de la primaria de l'underground americà i del seu precedent, la generació beat. La coneixença d'aquests aspectes, sota la repressió de la dictadura, va ser parcial, progressiva i adulterada. Els productes undergrounds mai van arribar aquí, i si mai ho feren, fou ben avançats els 70s, justament quan moria el gran underground americà com a moviment, i només restaven els individus, els artistes.

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

El factor decissiu d'entrada de la nova cultura ianqui fou la música. En conèixer-la, els joves s'interessaren en tots els altres aspectes: cinema, literatura, art... La música underground va arribar, en gran mesura, a través de les bases ianquis. Barcelona, malgrat ser una ciutat que aviat rep les innovacions foràmies, va tardar més en digerir els plàstics americans a causa de la gran influència, dins el migrat món musical català, que exercien els «Setze Jutges», la nova cançó. Però el germà petit de la nova cançó, el Grup de Folk, aviat es disoldrà i una branca dels seus components passarà a conrear la música progressista, underground. Aquests cantants i músics, amb altres grups que aniran sorgint, seran els que marcaran l'avantguarda de la música i, a la vegada, introduiran les línies undergrounds: «La veritat és que, de 1969 a 1971, l'underground va ser la cosa més saborosa que vàrem tenir els «progres», i allò més agut que van tenir els altres per atacar-nos». [12]

Comencen els concerts i festivals multitudinaris, les actuacions al Price o al Saló Iris, l'obertura de Zeleste, les trobades de Canet... i, en especial, l'aparició de l'artista underground, l'artista espectacle amb dos casos concrets que esdevindran els màxims exponents musicals de l'underground català: Pau Riba i Jaume Sisa.

Cal deixar ben clar, doncs, que la música va ser el vehicle introductori, i potser, al costat dels còmics, el més treballat, del moviment underground a Catalunya.

Les filosofies de l'underground a Catalunya

Les filosofies que configuraven l'underground americà, el romanticisme i les cultures orientals, bàsicament, no es van donar a Catalunya, ja que el moviment va arribar-hi ja cohesionat, sense plantejar cap mena de polèmica entre els seus seguidors a l'hora de triar les fonts a seguir. Quan va arribar a Catalunya, l'underground era un moviment forani i ja consolidat, el qual se seguia en la seva totalitat. Fou conreat, seguit, sense plantejar cap innovació realment, valgui la redundància, nova, és a dir, que el «nacionalitzés». Els joves catalans enlloc d'anar a cercar les filosofies orientals dins la cultura medieval de casa nostra i seguir a Ramon Llull, van acceptar com a seus poetes desconeguts, i seguien a Ginsberg. En l'adopció de les filosofies de l'underground no es va tenir en compte el tractament que la cultura catalana en tota la seva història n'havia fet. Així doncs, cal tornar a insistir que l'underground ha estat sempre un element foràni i els seus artistes

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

han passat a ser considerats com a seguidors o imitadors d'una cultura americana i, no pas, qualificats d'undergrounds catalans.

Aspectes principals de l'underground a Catalunya

En parlar de l'underground americà en la primera part d'aquest article, esmentàvem com a corrents principals del moviment l'alliberament individual, la comunitat, la droga i la política. Abans, però, de resseguir-los a casa nostra, hem de parlar de la beat generation.

La beat generation

Els joves catalans van donar un gran petó a la generació beat. Aquest precedent de l'underground, els beats, ha estat el que més ha influit en les produccions catalanes. La primera causa n'és el sentit d'existencialisme de la manera de ser i fer beat, un existencialisme en la línia de Kierkegaard enfront al de Sartre que era el mestre de molts dels més importants escriptors consagrats del moment.

Una altra causa fa referència al caràcter de denúncia existencial que comportava l'expressió beat davant d'una situació polític-social i econòmica que calia combatre. I finalment, una tercera causa és que, mentre la producció beat volia trencar amb el passat, no volia fer-ho amb els aspectes de la tradició que els podien ser consubstancials. Justament per aquest motiu, molts dels escriptors catalans que havien iniciat la seva producció amb elements beats, no van seguir el procés americà i, per tant, no van esdevenir escriptors undergrounds.

Així doncs, els aspectes de la generació beat va influir notablement en el món social i cultural català. Però, mai, van comportar el procés underground. De totes maneres, la cultura catalana va poder renovar-se una mica.

– L'alliberament individual:

Una primera vessant d'aquest corrent, l'anarquisme, fou, a casa nostra, més un moviment socio-polític que un moviment llibertari, més un intent d'enderrocar l'hegemonia dels grups marxistes en el món jove català que una «divina acràcia» creadora.

Els joves catalans es marginaven d'una forma intuïtiva, no elaborada com la dels americans, i sense saber ben bé el perquè de la nova forma de vida que triaven. No s'alliberaven de si mateixos per a donar-se a la societat: triaven simplement una vida que seguia els esquemes americans. Els fills de les flors catalans mai

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

van realitzar cap acció social o reivindicativa al nostre país, tot seguint un programa, que no tenien.

Però a Catalunya va tenir lloc una vessant nova de l'alliberament individual que pregonava l'underground: la fugida. Una fugida «nord enllà», com diu l'Àlex Broch [13], que va significar un suicidi individual i temporal en un país forani per a la majoria dels freaks catalans. Malgrat aquesta mena d'alliberament, la fugida no va comportar uns fruits reals de canvi social: les aportacions van ser individuals i no van crear grup o moviment, i a més, va ser aplicades tal com s'havien conegut: des de fora.

El suicidi individual i temporal del jove català va servir per a importar nous corrents culturals però sense canviar-los, gens ni mica, de tal com havien estat coneguts al país forani, per tant, en aquest aspecte podem també parlar d'influència però no d'adaptació a la realitat catalana.

I, finalment, un tercer aspecte d'aquest alliberament: la droga. Un tema massa de moda pera parlar-ne llargament, però sí que podem afirmar que mentre que la droga ha esdevingut ja un producte normal de consum a Catalunya, no ha realitzat cap aportació important i remarcable dins la producció underground catalana. Només els pocs i veritables artistes undergrounds catalans han fet de la droga un tema constant de la seva obra. La resta d'escriptors joves s'han limitat a fer alguna que altra referència, així com de passada, i com un signe de «modernitat». La droga, malgrat ser, com hem dit, un producte de consum a casa nostra, encara no ha entrat d'una manera «normalitzada» a la nostra literatura.

– La comunitat:

Les comunes, potser, han estat una de les realitzacions undergrounds que han arribat amb més força. I ens van arribar, fins i tot, diferents tipus de comunes: la comuna agrícola, encara supervivent, i la comuna urbana, més semblant a una pensió. La vida comunitària es va realitzar, de totes maneres, però, malgrat tenir un moviment comunitari propi, no podem assenyalar-lo com a demostració evident i palpable d'un autèntic underground.

D'una altra banda, la segona vessant que comporta aquest concepte de comunitat són els serveis: premsa, ràdio, televisió... establerts i estructurats de forma comunitària on el treball és forma de vida. Fins fa pocs anys no han sorgit, i quan ho han fet ha estat de forma comercialitzada, revistes dedicades als temes undergrounds. En un país on encara s'ha de reivindicar la llibertat

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

d'expressió, és impossible, doncs, que es pugui parlar o pensar en la creació d'uns serveis comunitaris i undergrounds.

– La política:

Els grups marginats i marginals [14] no existiren mai com a tals, és a dir organitzats, en la Catalunya oficialment franquista dels anys 60 i 70. La gent jove que es movia (amb una «moguda» força diferent a l'actual) ho feia al voltant de les organitzacions de la gran esquerra (bàsicament, el PSUC i les seves Joventuts Comunistes) o de les més «minoritàries» (en una època on sols hi havia una «majoria») de l'esquerra dita extrema, formades per transfugues de les primeres, en un tant per cent força alt. Els joves marginats i marginals es movien dintre les organitzacions d'aquesta esquerra extraparlamentària d'ara, l'extrema d'aleshores. Però, mai, tornem-ho a dir, aquests grups de gent al marge, que conformà bona part de l'underground americà, tingué a casa nostra una vida pròpia. Diuen que la situació política així ho exigia. Serà amb l'arribada d'uns nous aires, més o menys, menys que més, democràtics quan començaran a aparèixer aquests grups. Serà, com sol passar, un xic tard. Serà, també, finalment, l'època en què apareixerà un grup força nombrós: els desencisats del tomb que duien les coses, els passotes d'una política, per a la qual havien lluitat i, sovint, sofert. És allò de que els militants joves volien córrer molt més que els líders ja parlamentaris.

A tall de cloenda

Una sèrie de factors van existir, doncs, al nostre país, de manera que podem afirmar que, d'una manera o altra, amb més o menys força, el moviment underground es desenvolupà a Catalunya. Un moviment underground americà que arribava ja consolidat a un país amb les condicions menys idònies per a poder-lo adoptar. No fou mai un moviment català, en el ple sentit, sinó que el moviment underground americà es va realitzar, no totalment i d'una manera tardana, a Catalunya.

La situació base, la política del país, no era oportuna, gens ni mica, per a que l'underground es pogués desenvolupar amb normalitat.

Grups marginals i marginats, que haguessin pogut composar una realitat underground, van subordinar la seva lluita als interessos més genèrics.

La primera gent del «rollo» pensava que estava creant una nova cosa. L'underground arribat d'Amèrica aportava idees noves

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

de canvi, una sensació que esdevingué, fins i tot, física per a tota aquesta gent que volia acabar amb el sistema, trencar amb allò que estava establert. L'underground es veia com un moviment creatiu, un joc que feia sentir-se a cadascú com un nen gran que pot jugar i crear tota una vida. Això va donar un impuls impressionant a l'underground de cara al factor social. Va arribar el moment de la fugida, contra els designis dels grups polítics que volien que el jove romangués aquí: la fugida era interpretada com una rendició incondicional.

L'underground va canviar, això sí, la forma de vida. Però els únics que han sobreviscut, després de tot, han estat els creadors, els artistes: el moviment underground no podia sobreviure, només ho podia fer l'artista.

I què se'n va fer a casa nostra de tots els aspectes que aportaven un canvi?

En primer lloc, l'underground volia ser un canvi de sensibilitat en una època on s'havia de tocar de peus a terra i no hi havia lloc per a treballs alternatius. Però no tot fou desencís i negatiu. Ha quedat una sensibilització més física, una manera nova de rebre la droga, el desfer cuirasses socials... N'ha quedat també una adoració a l'ego. Els ciutadans descobriren que tenien un ego com el que poden tenir els artistes. I saber, doncs, que també podien aspirar a sortir de la quotidianitat, d'allò que aquesta té de rutinari i monòton.

La gent d'aquí visqué l'underground de rebot, i no és el primer cas, però en va treure aspectes força positius, potser els que més, encara que molts s'hagin hagut d'adaptar a les realitats socials i polítiques.

Producció underground a Catalunya

Realment, no es pot parlar d'una producció underground a Catalunya, ni gairebé tampoc d'artistes autènticament undergrounds, almenys segons el model original, l'americà. Un cas a part, però, són el cinema i el còmic que sí que han tingut les seves realitzacions, així com la música, tal com ja hem assenyalat.

Els motius per a que no es donés aquesta producció en el camp literari, són els mateixos que van impedir l'aparició del moviment underground a Catalunya: la situació política que no permetia els nous moviments socials, a la vegada, comportava una situació cultural molt peculiar. Sota la repressió cultural franquis-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

ta, a dos nivells, l'escriptor i l'artista català centraven la seva lluita en la recuperació de la cultura nacional.

En aquest sentit, podríem parlar de cultura underground a la post-guerra catalana, si el terme underground fos estrictament aplicable a allò subterrani i, per tant, clandestí, com la cultura d'aleshores. Anys més tard, amb la «prenormalització», s'hagués pogut donar la recerca de nous camins, o de nous enfocs, a tota la producció, però, malament es podia arribar a «destruir» allò que encara no estava «construït» del tot.

Amb tot, ja ho afirmen els treballs dels estudiosos de la literatura contemporània, durant la postguerra no es va donar cap innovació veritable que trenqués fort amb els esquemes tradicionals i anteriors a la guerra. Tanmateix el veritable canvi, o l'inici d'aquest, va aparèixer amb l'anomenada generació literària dels 70s. El canvi va afectar, en un principi, les tècniques tradicionals, però no va suposar un trencament real amb la cultura «oficial». Tanmateix, un punt important dins d'aquest canvi el van constituir alguns dels aspectes del moviment underground americà que van arribar aquí.

Aquests aspectes haguessin pogut desenvolupar-se i arribar a crear el moviment paral·lel a Catalunya. Els joves escriptors, que els van adoptar en algun moment de la seva producció, no els van «nacionalitzar», ni tampoc els van conrear al màxim per no haver de ser rebutjats per la cultura catalana. A més, aquests pseudo-marginals volien ser considerats normals i, per tant, integrats als migrats circuïts comercials, tot aportant una petita revolució en la seva obra que els permetés de caminar entre dues aigües: ser marginals, pel que fa al contingut de denúncia i a la forma innovadora, i, alhora, ser acceptats i reconeguts com les noves promeses. I per acabar d'arrodonir aquest embull, els cercles predominants de la cultura «oficial» catalana els interessava tenir al seu entorn aquests joves escriptors: donaven un segell de modernitat i occidentalitat que anava bé a tothom.

En general, tots aquests joves, en aquells temps, escriptors es van fer ressò de moltes de les filosofies o tesis de l'underground, sobretot, del seu immediat precedent, la generació beat, i els donaren a conèixer (que no vol dir assumir-los) en les seves obres. Els veritables artistes undergrounds, els subterranis dintre una cultura subterrània, que no han jugat mai el doble joc de cartes, s'han mantingut sempre en la línia original de l'underground americà.

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

Han romàs sempre aïllats, lluny de tot i de tots, en el sentit dels mitjans de producció i els cercles literaris, i no han esdevingut mai moviment, grup, ni tampoc ho han intentat. Les diferències entre uns, els de la generació dels setanta i els artistes undergrounds, els altres, són prou evidents.

En concret, pel que fa a la producció underground a Catalunya, hem de remarcar que *el cómic i el cinema*, malgrat que no siguin àrees estrictament literàries, han estat, amb la música, els gèneres de producció més conreats. Cal tenir en compte, però, que el còmic català s'ha fet bàsicament en castellà (raons de comercialització i manca de publicacions en la nostra llengua). I també hem de tenir present que els mitjans de comunicació, i en especial el cinema i el còmic, han influït notablement en la producció literària, tot marcant els esquemes de les noves tècniques i els nous temes. [15]

L'Àlex Broch assenyala tres aspectes cabdals per a definir la *poesia* catalana dels anys 60-70: la crisi del realisme dels anys 60, l'afermament de la generació de la postguerra immediata, i, el tercer, el més proper a l'underground, la ruptura generacional i l'aparició d'una nova generació poètica. [16]

També en un altre estudi referent a la nova poesia catalana [17], Altaió i Sala-Valldaura assenyalen dins d'aquesta ruptura que apuntava Broch diversos poetes, entre els que destaquen especialment Francesc Parcerisas i Josep Elias [18]. I, finalment, Joaquim Marco i J. Pont, en el seu treball [19], delimiten el cercle dels poetes marginals que han intentat establir una cultura paral·lela i underground i esmenta directament Vallcorba-Plana com un dels capdavanters que aplegà al seu entorn gent molt diversa com Pucci Vilurbina, Alex Ferrer, Bigas Luna o Ràfols Casamada. D'aquesta experiència, però, en tenim notícies directes del matiex Vallcorba-Plana [20] en un article publica a la revista «Els Marges» on ressegueix tota la trajectòria dels grups de Barcelona.

Malgrat tot, aquests intents van passar de ser això: intents; i gairebé tots aquests grups i autors els trobem avui en dia integrats en els circuïts comercials. Amb tot, van aportar una sèrie d'aspectes nous a la poesia catalana que mereixen, per ells mateixos, un estudi més aprofundit.

Com també mereixen un estudi més aprofundit, del que permet aquesta síntesi, uns grups i autors, que podríem anomenar comarcals, que feren una aportació específicament més «underground», amb una existència i actitud més subterrània i allunyada

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

dels canals de comunicació habituals. Carles H. Mor, Angel Terron, Rafael Jaume, la revista Tecstual, el Taller Llunàtic, Eczema... en poden ser alguns exemples. I específicament, a la nostra comarca, intents força reeixits en la poesia undergrounds, centrats en les figures de Marcel Pey i Josep Zaragoza [21].

Finalment, en el camp de la poesia, no cal oblidar-se de les lletres de les cançons de Pau Riba i Jaume Sisa, que han desenvolupat algunes de les facetes de l'artista-poeta underground, l'home espectacle.

Si en poesia encara podem parlar d'intents o d'aspectes undergrounds en la literatura catalana, pel que fa a la *narrativa* aquests són encara més superficials i molt concretitzats, no pas globals. No cal veure, sinó, les primeres obres de Biel Mesquida, Oriol Pi de Cabanyes i Quim Monzó, a més de l'anomenat grup dels valencians, molt més modern. Si alguna de les seves primeres obres, per contingut o per forma, s'acostava a una possible trajectòria underground, molt aviat es va poder comprovar que seguiren per d'altres viaranys.

Una època en la qual no existia una infraestructura teatral no podia permetre pas plantejar-se les fórmules underground en el *teatre*. La poca estructura empresarial existent, abocada de ple a la comercialitat, no havia sentit parlar mai d'aquest teatre, i, si n'havien sentit, tampoc volien arriscar-se a promocionar-lo. La gent de teatre a casa nostra va assumir l'impacte que va causar la vinguda del Living Theatre, però cap d'ells va assumir les tesis que aquest grup plantejava.

Grups catalans van arribar a coincidir amb alguns dels aspectes formals del teatre underground americà, però sense un coneixement directe, sinó mitjançant una evolució pròpia, després d'assimilar moltes experiències foràneis, com és ara el cas d'Els Comediants.

Possiblement, si el moviment underground s'hagués desenvolupat, i arrelat, a Catalunya, sense entrar en consideració de la infraestructura teatral-empresarial, aquests grups haguessin constituït l'expressió dramàtica del moviment. La llavor estava plantada, ningú la va regar.

Conclusions

La primera conclusió, diacrònicament parlant, és el fet que l'underground americà va arribar amb massa retard a Catalunya, i que els condicionaments que aquí hi havia no eren massa favora-

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

bles per al seu desenvolupament. Amb tot, aquests condicionaments desfavorables ajudaren a crear uns tipus socials, els desencisats, que es movien al voltant de l'underground, o, almenys, de les seves filosofies vitals.

Aquest moviment va deixar constància de la seva existència, n'ha deixat, en molts aspectes de la vida, i la cultura, de la nostra nació. D'entre aquests, els més importants són els socials –i els filosòfics, i polítics dintre aquests–. Uns aspectes socials que han canviat la manera de viure, primer, de tota una joventut, de la intel·lectualitat jove, però, també, del proletariat jove, per acabar influint, en mil viaranys, en tota la societat. Una societat que no és el que era abans que l'underground i el moviment juvenil dels anys seixanta nasqués en terra ianqui i s'estengués per tot el món.

On influí més àmpliament l'underground fou en el camp social. La cultura també sentí el sotrac, però aquest li vingué, encara més, de retop. Estava massa preocupada en recuperar la seva normalitat, la seva pròpia existència estable i sense perill, després dels anys de foscor franquista. Una cultura que no era plena, no era estable, no podia rebre en plenitud de facultats un moviment nou, forani, que qüestionava la seva tradició. Una tradició que, a Catalunya, es maldava per reconstruir.

Malgrat totes aquestes dificultats, l'underground traspassà tots els obstacles i s'introduí en el migrat món cultural català.

La conclusió final que podem extreure és la inexistència d'un moviment underground català. És a dir, la inexistència d'un underground a Catalunya, amb una dinàmica pròpia, nacional, desenvolupada i elaborada a partir de les tesis i les realitzacions ianquis. Tanmateix, podem afirmar l'existència d'autors i obres, casos i exemples, de característiques o amb característiques undergrounds a casa nostra.

Facultad de Filosofía y Letras
Tarragona

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

NOTES

1 MEKAS, Jonas: *Diario de cine. El nacimiento del nuevo cine americano.* Ed. Fundamentos, Madrid, 1975. Pags. 466-468.

2 CLELLON HOLMES, John: *La filosofia della beat generation*, dins l'obra *The beats* de S. Krim, Milà, 1966. Pàg. 35.

3 Pel que fa al tema de la droga, no hi ens estenem més perquè avui en dia hi ha una extensa bibliografia. Potser és l'aspecte underground més àmpliament conegut.

4 La influència del sufisme en tota la cultura és enorme, sobretot en la medieval, tant catalana com occidental en general. Per a conèixer la cultura sufi i la seva influència és interessant de llegir el llibre de IDRIES SHA, *Els sufis*, publicat a Barcelona per l'Editorial Caralt el 1975, i en el qual Robert Graves, en el pròleg, explica tota la seva aportació a la cultura d'aquí.

5 En la seva primera època, l'underground era de caire individual, i per tant no se'n poden donar característiques globals, sinó característiques molt personals de cada autor per separat.

6 BORROUHGHS, Williams S.: *The function of the Underground Press* a *BAMN (Outlaw Manifestos and Ephemera 1965-70)*, a càrrec de Stansill-Mairowitz, Penguin Books, London, 1971. Pag. 45.

7 MEKAS, Jonas: *op. cit.*, pàgs. 165, 274 i 398.

8 RACIONERO, Luis: *De qué iban van los 60. Mitos y ritos*, Las Ediciones de la Piqueta. Madrid, 1979. Pag. 75.

9 RACIONERO, Luis: *op. cit.*, pàg. 98.

10 Com sigui que aquest tipus de gent és molt difícil de definir sota una denominació global, ara i aquí, hem preferit donar alguns dels més usuals.

11 Sembla que avui en dia es torna a repetir l'impasse que es va donar abans de les revolucions dels 60.

12 SIERRA i FABRA, Jordi: *Historia y poder del «rock català»*, Música de nuestro tiempo, Barcelona, 1977. Pàg. 33.

13 BROCH, Àlex: *Literatura catalana dels anys setanta.* L'Escorpí, 43, Edicions 62, Barcelona, 1980. Àlex Broch considera, en aquest llibre, la fugida, a la que aplica l'apel·latiu de «nord enllà», com una de les característiques principals de molta de la producció narrativa de la generació dels 70.

14 Els grups marginats són els que, per alguna causa, pateixen repressió de la societat (homosexuals, minusvàlids, gitanos...). Els marginals, malgrat tenir molts punts en comú amb els marginats, són els que volen fer coses diferents i, per tant, posen en «perill» el model normal de funcionament de la societat (naturistes, ecologistes, no-violents...).

15 No insistim en el còmic i el cinema, però cal tenir en compte que han estat els dos gèneres undergrounds més conreats i que s'han donat amb més força i amb més «puresa» a casa nostra.

16 BROCH, Àlex: *op. cit.*, pàg. 25.

17 ALTAIÓ, Vicenç i SALA-VALLDAURA, J.M.: *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)*, Les Eines Assaig, 57, Laia, Barcelona, 1980. Pàg. 16.

Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia, núm. 3, 1982-1983
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-3432 · https://revistes.urv.cat/index.php/utf

18 D'aquests dos autors, a tall d'exemple, podem citar dos poemes: de Francesc PARCERISAS el que porta per títol «Paris au mois de mai» (del llibre *Discurs sobre les matèries terrestres*, l'Escorpí poesia, 7, Ed. 62, Barcelona, 1972, pàg. 28) i de Josep Elias un poema intitolat pertanyent al llibre *Ideari a la recerca de la fruita tendra* (Paraula Menor poesia, 9, Lumen, Barcelona, 1976, pàg. 60).

19 MARCO, Joaquim i PONT, Jaume: *La nova poesia catalana. Estudi i antologia.* Llibres a l'abast, 155, Ed. 62, Barcelona, 1980. Pàg. 67.

20 VALLCORBA-PLANA, Jaume: «Underground vol dir metro» (I i II).

21 Sobre aquests dos autors, en la tesi de llicenciatura aquí resumida, vàrem elaborar un apèndix d'estudi i d'antologia.